

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1996 metai

VILNIUS **pradai** 1997

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1996

VILNIUS 1996

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1996

VILNIUS 1997

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė komisija

Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:

Kražių 5, 2001 Vilnius

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342

ISBN 9986-776-74-0

© Lietuvos istorijos institutas, 1997

TAMARA BAIRAŠAUSKAITĖ
BAJORŲ SEIMELIAI XIX AMŽIAUS LIETUVOJE

Ivadas

Kartu su nauja valdymo sistema prijungtoms žemėms pritaikyta bajorų savivalda, kurios principus deklaravo Jekaterinos II 1785 m. balandžio 21 d. „Malonės raštas bajorams“, palyginti su Abiejų Tautų Respublikoje turėtomis politinėmis teisėmis ir galimybe daryti įtaką valstybės gyvenimui, Lietuvos bajorijai buvo rimtas žingsnis atgal. Rusijos valstybės struktūros ir socialinės sandaros raida XVIII a. pabaigoje pažengė tiek, kad po Petro I reformų susiformavusiam naujam visuomenės sluoksniui, t.y. bajorijai (dvorianstvo), buvo atiduotos tvarkyti vietinės administracinės ir teisinės institucijos, taip pat dalis vykdomosios valdžios funkcijų. Be to, ji įgijo teisę svarstyti ir formuluoti vyriausybei pasiūlymus regionui rūpimais ūkio, socialiniais ir kultūros klausimais. „Malonės raštas bajorams“ įteisino luominę korporacinę instituciją — bajorų susirinkimą, kuriam priklausė pagrindinis vaidmuo kuriant bajorų savivaldos sistemą.

Bajorų susirinkimų analogas Lietuvoje buvo seimeliai. Nuo susirinkimų jie skyrėsi pavadinimu, kuris asocijavosi su LDK bajorų forumais (po 1831 m. sukilimo šis pavadinimas oficialiai panaikintas), į XIX a. perkeltomis seimelių tradicijomis, taip pat, bent jau amžiaus pradžioje, su politinės ir viešosios veiklos patirtį išlaikiusia karta, kuri sudarė pirmųjų seimelių branduolį.

Bajorų seimelių veiklą reguliavo bendrieji Rusijos ir atskirieji prijungtoms žemėms taikomi įstatymai.

Lietuvos integravimas į skirtingų politinių, socialinių ir kultūrinių orientacijų visuomenę naudojant tos visuomenės sukurtas gyvavimo formas brandino naują viešojo gyvenimo ir socialinės elgsenos tipą. Prieš mėginant konceptualiai jį suvokti ir apibūdinti, reikia nuodugniai ištyrinėti seimelių, kurie buvo arba galėjo būti centruota bajorų elito politinių, pilietinių ir visuomeninių orientacijų išraiška, veiklą.

Lietuvių istoriografijoje turime vieną, bet išsamią studiją, kurioje daug dėmesio skirta XIX a. seimelių istorijai. Tai 1936 m. Kaune paskelbtas A. Janulaičio veikalas „Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž. (1795—1863)“. Platus istorinių įvykių kontekstas, naujos valdymo sistemos formavimosi teisinis aspektas, Rusijos ir Lietuvos bajorų teisių, laisvių ir socialinės padėties palyginimas, bajorijos viešosios veiklos, apėmusios pačias įvairiausias visuomenės gyvenimo sritis, aprašymas šiai studijai suteikė išties enciklopedinį pobūdį. Tačiau neįprasta faktų, išdėstytų teminiu chronologiniu principu, gausa trukdė autoriui imtis didesnių apibendrinimų. Atrodo, jam labiau rūpėjo paskelbti visą sunkiai surinktą ir jo laikais iš dalies jau dingusią archyvinę medžiagą, negu kurti bajorijos raidos XIX a. koncepciją¹.

Atskiro tyrinėtojų dėmesio susilaukė 1817 m. Vilniaus gubernijos bajorų seimelis, reikšmingas ir išskirtinas tuo, kad jame caras leido svarstyti Lietuvos visuomenei skaudžią baudžiamos panaikinimo problemą. Paminėtini H. Mościckio ir A. Janulaičio darbai². Abu autoriai, remdamiesi skirtingais šaltiniais, detaliai aprašo seimelio įvykius ir valdžios reakciją, nagrinėja delegatų kalbas, pozicijos ir opozicijos konfliktą, vertina Vilniaus visuomenės nuotaikas ir seimelio rezultatus. Verta pažymėti, kad 1817 m. Vilniaus seimelis buvo vienintelis, kuriame visų apskričių bajorija sutartinai svarstė bendrus reikalus.

Itin negausioje literatūroje apie buvusios LDK bajoriją išsiskiria Paryžiuje 1987 m. išleista D. Beauvoiso monografija „Lenkai Ukrainoje 1831—1863 m. Lenkų bajorai Voluinėje, Podolėje ir Kijevo žemėje“. Bajorų savivaldai skirtą knygos dalį autorius pavadino „Kompromisas ar kompromitacija?“, tuo pačiu antraštėje įvertindamas bajorų dalyvavimą seimelių veikloje. Jo manymu, iš rusų valdžios gautas leidimas per išsaugotas bajorų luomines institucijas įsitraukti į oficialų visuomenės gyvenimą smarkiai keitė bajorų elito mentalines savybes. Taigi jis mėgina atsakyti į klausimą, ar pritardama itin griežtoms sąlygoms, kuriomis teko veikti seimeliams (turto, politinis cenzas ir pan.), ta bajorijos dalis, kuri galėjo naudotis rinkimų teise, neparodė sutikimo kolaboruoti su Lenkija (t.y. buvusią Abiejų Tautų Respubliką) naikinančia valdžia³.

Neseniai pasirodė baltarusių istoriko S. Tokcio straipsnis, kuriame autorius nagrinėja valdininkų rinkimus Gardino gubernijos seimeliuose⁴.

¹ A. Janulaitis, *Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž. (1795—1863)*, Kaunas, 1936.

² H. Mościcki, *Sprawa włościańska na Litwie w pierwszej ćwierci XIX stulecia*, Warszawa, 1908, s. 19—38; A. Janulaitis, *Baudžiamų panaikinimo sumanymai Lietuvoje (1817—1819)*, Kaunas, 1929.

³ D. Beauvois, *Polacy na Ukrainie, 1831—1863. Szlachta polska na Wołyniu, Podolu i Kijow-szczyźnie*, Paryž, 1987, s. 141—179.

⁴ С. Токць, Шляхецкае самакіраванне у Гродзенскай губерні (пачатак XIX ст.—60-ыя гады XIX ст.), in: *Białoruskie Zeszyty Historyczne*, Białystok, 1997, nr 7, s. 5—22.

Šio straipsnio tikslas panagrinėti tik dalį klausimų, susijusių su demokratinių tradicijų bajorijos luominės institucijos funkcionavimu vienvaldinės valstybės sąlygomis. Tai būtų seimelių kompetencija, bajorų rinkimų teisė, vidaus santykiai seimeliuose ir santykiai su valdžia, visuomenės požiūris į seimelius. Nagrinėjant šiuos klausimus seimeliai suprantami, kaip:

- privilegijuoto visuomenės sluoksnio buvusių tradicijų ir naujai suteiktų teisių visuma;
- Lietuvos bajorų dalyvavimo regiono (apskritis, gubernijos) viešajame gyvenime forma;
- pilietinei visuomenei atstovaujančio bajorų elito santykių su vietine valdžia mechanizmas;
- bajorijos mentalinių savybių ir socialinės elgsenos išraiška.

Straipsnio chronologinės ribos: apatinė — Aleksandro I valdymo pradžia (1801 m.), kai susiformavo pagrindiniai Lietuvos bajorų seimelių bruožai, viršutinė — 1863 m., kai Lietuvoje buvo panaikinta bajorų savivalda. Visos datos pateikiamos pagal Julijaus kalendorių.

Seimelių kompetencija

Apskričių ir gubernijų seimeliai rinkosi kas treji metai valdžios nustatytu laiku⁵. Nesisekė jų pradžios suderinti su Aleksandro I karūnavimosi diena — rugsėjo 15-ąja. Sutrukdydavo žemės ūkio darbai bei rekrutų šaukimas. Teiktiniausias suvažiavimo laikas buvo vėlyvas ruduo arba žiema⁶. Ketvirtajame dešimtmetyje Vilniaus ir Gardino gubernijų bajorams rinktis buvo paskirtas sausis, tačiau šio termino taip pat griežtai nesilaikyta⁷.

Iki 1809 m. abiejų lygių seimeliai, kuriuose dalyvavo visi rinkimų teisę turintys bajorai, vyko gubernijų centre — Gardine ir Vilniuje. 1810 m. spalio 6 d. įsaku sumažinus seimelių dalyvių skaičių (kiekvienai apskrčiai atstovavo 10 delegatų), seimeliams leista rinktis apskričių ir gubernijų miestuose. 1831 m. gruodžio 6 d.

---

⁵ Trejų metų terminą įvedė Aleksandras I 1802 m. gegužės 19 d. įsaku, *Полное собрание законов Российской империи* (toliau — ПСЗ), 1 изд., т. XXVII, № 20273.

⁶ Prawidła dla elekcjów szlacheckich gubernii litewsko-wileńskiej, które na mocy poprzedniego ogłoszenia mają się rozpocząć dnia 15 7 bra po powiatach, a 8 bra 6 w mieście gubernialnym Wilnie, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau — LVA), f. 391, ap. 1, b. 1530, l. 361; 1820 m. apskričių ir gubernijų seimelių taisyklių projektas, LVA, f. 378, BS, 1819, b. 171, l. 8, 41.

⁷ *Instrukcja o sejmikach i urzędowaniu z wyborów*, Wilno, 1839, s. 4, 5.

Nikolajaus I įsaku reorganizavus seimelius, bajorai vėl posėdžiauja Gardine ir Vilniuje, nuo 1843 m. ir Kaune, o tarp abiejų lygių seimelių išlaikomas trijų mėnesių tarpas⁸.

Laiko ir vietos veiksnys turėjo reikšmės visos imperijos bajorų susirinkimų kontrolei, bet taip pat suteikdavo tam tikro ritmo provincijos viešajam gyvenimui, sąlygojo bajorų visuomeninės veiklos laikinųjų židinių formavimosi būdą.

Pagrindinė seimelių užduotis iš bajorų tarpo išrinkti luomo savivaldos, civilinės administracijos ir teismų pareigūnus sutapo su Rusijos imperijos centrinių gubernijų bajorų elito realizuota teise dalyvauti valstybės valdyme. Iki XIX a. ketvirtojo dešimtmečio skyrėsi tik renkamų pareigūnų sudėtis, kaip skyrėsi prijungtų žemių administravimo ir teismų sistema. Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje Lietuvos gubernijose ji buvo reorganizuota Rusijos pavyzdžiu. Tai sąlygojo ir renkamų pareigūnų sudėties pasikeitimą⁹.

Apskričių seimeliai rinko apskrities bajorų vadovą (maršalką), jo pavaduotoją, nuo 1810 m. — 10 delegatų į gubernijos seimelį, pakamorę, karūžą, pilies ir žemės teismų prezidentus, teisėjus ir raštininkus, tris žemutinio zemskinio teismo posėdininkus, genealogijų komisijos deputatą¹⁰.

Lietuvos Vilniaus gubernijos bajorų prašymu 1810 m. spalio 6 d. įsaku buvo įsteigti pirmos instancijos vieno asmens žemės ribų teismai¹¹. Nuo to laiko seimeliai rinko kiekvienoje apskrityje po 15—20 žemės ribų teisėjų. Jų rinkimai turėjo būti atskirti nuo aukščiau minėtų pareigūnų rinkimų. Skirtingai nuo kitų žemės ribų teismo teisėjas galėjo būti kitoms pareigoms, išskyrus teisėjo, išrinktas asmuo¹².

Seimeliai taip pat rinko deputatus javų atsargos sandėlių revizijai, matininkus ir vaznius. Dvi pastarosios tarnybos, apskričių pareigūnų hierarchijoje užėmusios žemutinę pakopą (pagal rangų lentelę matininkams ir vazniam buvo pripažinta tik 14 klasė), rinkimų teise besipuikuojančių bajorų buvo visiškai nevertinamos. Kelis kartus bajorai prašė valdžią leisti minėtus pareigūnus tradiciškai skirti iš bežemių ir mažazemių bajorų, motyvuodami tuo, kad žemvaldys turi galimybę pasirinkti kur kas aukštesnes ir garbingesnes pareigas. Tačiau gavo neigiamą atsa-

⁸ A. Janulaitis, *Lietuvos bajorai...*, p. 194, 492.

⁹ С. Ф. Рубинштейн, *Хронологический указатель указов и правительственных распоряжений по губерниям Западной России, Белоруссии и Малороссии за 240 лет с 1652 по 1892 год*, Вильна, 1894, с. 398—399.

¹⁰ LVIA, f. 391, ap. 1, b. 1530, l. 361.

¹¹ ПСЗ, 1 изд., т. XXXI, № 24370.

¹² Prawidła dla wyboru sędziów granicznych w powiatach gubernii litewsko—wileńskiej, *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Archiwum Radziwiłłów* (toliau — AGAD. AR), dz. II, nr 3247, l. 3; Organizacja dla elekcjow szlacheckich gubernii litewsko-wileńskiej w r. 1814 odbyć się mających podług prawideł przez zwierzchność rządową potwierdzonych, *Biblioteka Narodowa w Warszawie, Archiwum Romerów* (toliau — BN. AR), IV — 8671, l. 2.

kymą¹³. Tuomet vazniais išrinkti bajorai šių pareigų paprasčiausiai nėjo, versdami valdžią skelbti naujus rinkimus. Tik 1826 m. spalio 19 d. įsaku leista vazniais rinkti becenzinius bajorus¹⁴.

Caro administracijos ir bajorų varžybas dėl įtakos apskričių policijai atspindėjo nuolat keliamas zemskinių ispravnikų rinkimo klausimas. Bajorai reikalavo, kad apskričių policija (žemutiniai zemskiniai teismai) išliktų tėvoninė, luominė institucija, kad taip pat, kaip Rusijoje, Lietuvos bajorams būtų leista rinkti policijos viršininką. XIX a. antrajame dešimtmetyje labai trumpai šią teisę buvo išsikovoję¹⁵. Tačiau didžiojo kunigaikščio Konstantino siūlymu 1826 m. kovo 9 d. įsaku Senatas uždraudė Lietuvos bajorams rinkti ne tik ispravnikus, bet ir žemutinių zemskinių teismų posėdininkus¹⁶. Šis draudimas Vilniaus, Gardino, taip pat Podolės, Voluinės, Kijevo gubernijose ir Balstogės srityje galiojo ir tuomet, kai vykdant 1837 m. birželio 3 d. įsaku paskelbtą policijos reformą jos sudėtyje buvo palikti iš dalies renkami organai¹⁷.

Trečiajame ir ketvirtajame dešimtmečiuose pasikeitė seimeliuose renkamų apskričių pareigūnų sudėtis. 1820 m. oficialiai buvo panaikintos bajorų vadovų pavaduotojų pareigos, kurias Lietuvos bajorai įsivedė savavališkai, nors įstatymas numatė, kad žemesnysis pareigūnas turi pavaduoti aukštesnįjį (pvz., susirgus arba išvykus apskrities bajorų vadovui jį pavaduodavo pakamorė)¹⁸. 1832 m. buvo panaikinti pakamorės, karūžos, matininko ir vaznio urėdai¹⁹. Ketvirtajame–šeštajame dešimtmečiuose apskričių seimeliai rinko jau tik šiuos apskričių pareigūnus: bajorų vadovą, apskrities ir žemės ribų teismų teisėjus, genealogijų komisijos ir zemskinių rinkliavų paskirstymo komisijos deputatus²⁰.

---

¹³ 1806 m. balandžio 16 d. caro įsakas iš Valdančiojo Senato Vilniaus karo gubernatoriui Leontijui Benigseniui, *LVI*A, f. 391, ap. 1, b. 999, l. 322—324; Czynności generalnego szlacheckiego zgromadzenia gubernii litewsko—wileńskiej w materiach ekonomicznych, R. 1809, febr. 16 rozpoczęte, in: *Głosy w różnych sprawach sądowych, Lietuvos Mokslų akademijos biblioteka, Rankraščių skyrius* (toliau — *LMAB*), sign. L—19/2—26/10, puslapiai nenumeruoti.

¹⁴ Vilniaus gubernijos bajorų vadovo Kazimiero Sulistrovskio 1810 m. balandžio 21 ir 30 d. laišakai civiliniam gubernatoriui Aleksandrui Lavinskiui, *LVI*A, f. 391, ap. 6, b. 68, l. 87, 92; A. Janulaitis, *Lietuvos bajorai...*, p. 289.

¹⁵ Ispravnikus numatyta rinkti tik 1817 m. seimeliuose: Organizacja dla elekcjów szlacheckich gubernii litewsko—wileńskiej. Października 25 dn. 1817 r., *BN. AR, IV—8671*, l. 6.

¹⁶ *ПСЗ*, 2 изд., т. 1, № 188.

¹⁷ *Instrukcja o sejmikach...*, s. 44; V. Sirutavičius, *Nusikaltimai ir visuomenė XIX a. Lietuvoje*, Vilnius, 1995, p. 27.

¹⁸ Išrašas iš papildomų 1820 m. rinkimų taisyklių, *LVI*A, f. 378, BS, 1823, b. 579, l. 77.

¹⁹ С. Ф. Рубинштейн, *min. veik.*, p. 452—454.

²⁰ *Instrukcja o sejmikach...*, s. 35—36.

Gubernijų seimeliams iki XIX a. trečiojo dešimtmečio pabaigos priklausė teisė rinkti gubernijos bajorų vadovą, Vyriausiojo teismo I ir II departamentų prezidentus ir aštuonis posėdininkus, nuo 1816 m. — apeliacinio žemės ribų teismo prezidentą, o vėliau, reformavus teismus, — kriminalinio ir civilinio teismų prezidentus ir posėdininkus, sąžinės teisėją, bajorų deputacijos sekretorių, gimnazijų globėją ir įvairiausių valdžios steigiamų komisijų narius²¹. Be to, gubernijos teismų prezidentus imta rinkti ne trejiems, bet šešeriems metams, o nuo 1841 m. generalgubernatoriaus Fiodoro Mirkovičiaus siūlymu kriminalinio teismo prezidentą jau skyrė valdžia²².

Išrinktus pareigūnus, atsižvelgiant į vidaus politiką Lietuvos gubernijose įvairiais laikotarpiais, tvirtino civilinis gubernatorius arba generalgubernatorius. Po 1831 m. sukilimo išrinktus kandidatus vidaus reikalų ministro teikimu tvirtino caras²³.

Feodalinio ūkio archaiškas pobūdis skatino valstybės ir privilegijuoto luomo ekonominius santykius, kurie pasireiškė sutartine bendrų visuomenės reikmių finansavimo forma. Seimeliuose šių santykių išraiška buvo bajorų pasitarimas dėl žemskinių rinklavų (luomų mokestis, skiriamas gubernijos reikmėms) paskirstymo. Ekonominėse sesijose, kurios vyko gubernijos seimelyje, pasibaigus rinkimams, bajorų vadovai ir apskričių deputatai sprendė, kiek bajorai priklausomai nuo jų turtinės padėties skirs iš savo pajamų lėšų vietiniam išdui. Žemskinių rinklavų panaudojimas taip pat priklausė nuo bajorų susitarimo. Seimelis tvirtino pajamų ir išlaidų sąmatą. Pastarąsias dažniausiai sudarė išlaidos komunikacijos priemonėms (pašto stotims, keliams), Vyriausiojo teismo posėdininkų algoms, bajorų deputacijos kanceliarijos išlaikymui, taip pat ir malkoms bei žvakėms, viešiesiems baliams. Bendroms reikmėms savanoriškai nutardavo rinkti bajorų mokestį, kurį saugojo bajorų vadovas²⁴.

Seimeliuose susirinkusių bajorų teisė formuluoti pageidavimus dėl luomo „visuomeninių reikmių“ ir pateikti juos gubernijos vyresnybei, kartais — pačiam monarchui, davė mažai praktinės naudos. Į šiuos pageidavimus valdžia atsižvelgė tik tada, kai jie sutapdavo su jos interesais arba buvo jos inspiruoti. Kitas

---

²¹ Ten pat, p. 35—36, 116, *BNAR*, IV—8671, l. 2—7, 33.

²² Generalgubernatoriaus Fiodoro Mirkovičiaus 1841 m. gruodžio 16 d. raštas vidaus reikalų ministrui Levui Perovskiui, *LVIA*, f. 378, BS, 1841, b. 963, l. 11—12; tas pat, 1843 m. gegužės 14 d. raštas vidaus reikalų ministrui, ten pat, BS, 1843, b. 1477, l. 1; 1840 m. kovo 20 d. Valstybės tarybos nuomonė, *LVIA*, f. 391, ap. 1, b. 890, l. 127.

²³ Kauno vicegubernatoriaus 1849 m. birželio 12 d. raštas generalgubernatoriui F. Mirkovičiui, *LVIA*, f. 378, BS, 1849, b. 36, l. 16—17.

²⁴ *BNAR*, IV—8671, l. 3; *LVIA*, f. 391, ap. 1, b. 1530, l. 362; Wyjaśnienie przychodu i rozchodu ziemskich powinności i składek szlacheckich, *AGADAR*, dz. II, nr 3257, l. 2, nr 3261, l. 2—3.

dalykas, kad bajorija per bendrus susirinkimus mėgino formuoti Lietuvos ūkinės, socialinės ir kultūrinės raidos kryptis. Šia prasme atkreiptinas dėmesys į antrojo ir trečiojo dešimtmečių seimeliuose svarstytus siūlymus prašyti valdžią sutikimo, kad būtų sutvarkyta mokesčių ir atsiskaitymo su gyventojais už pristatytus produktus sistema, pakeistas renkamųjų valdininkų išlaikymas, mokant jiems pastovias algas, įsteigta ipoteka, kredito draugija ir žemės ūkio bankas. Iš seimelio į seimelį keliavo prašymai apginti bajorų teisę į propinaciją, tuo tikslu uždraudžiant žydams laikyti bravorus ir smukles. Ketvirtajame—šeštajame dešimtmečiuose pasigirsta balsų dėl lenkų kalbos gražinimo į seimelius ir teismus, bajorų rinkimų teisių išplėtimo, Katalikų bažnyčios įtakos sustiprinimo, padidinus kunigų skaičių ir pagerinus jų gyvenimo sąlygas. Galiausiai imta svarstyti Lietuvos švietimo reikalus. Surašydamas pageidavimus steigti kadetų korpusą arba kilmingųjų mergelių institutą Kaune, seimelis nusileisdavo valdžios švietimo politikai. Prašydami atkurti Vilniaus universitetą, bajorai tikėjosi sušvelninti valdžios įtaką vietinio jaunimo auklėjimui²⁵.

Aleksandras I Lietuvos bajorų pageidavimus dar išklausedavo, o Aleksandras II voka, į kurią buvo įdėtas 1855 m. Vilniaus gubernijos seimelio prašymas vietos bajorų rinkimų teisę sulyginoti su Rusijos bajorų, taip pat atkurti Vilniaus universitetą, gražino neatplėštą²⁶.

Bajorų rinkimų teisė

Rinkimų cenzą Lietuvos bajorams įvedė Aleksandras I, tuo panaikindamas Pavolo I leidimą dalyvauti juose činšiniams ir bežemiams bajorams. Atrodo, tai padarė atsižvelgdamas į žemvaldžių, kurie nepageidavo pilietinių teisių bežemiams, prašymus²⁷.

1802 m. birželio 8 d. įsaku caras paskelbė, kad Vilniaus, Gardino, Minsko, Kijevo, Podolės bei Voluinės gubernijose sudaryti seimelį gali paveldimos žemės

²⁵ A. Janulaitis, *Lietuvos bajorai...*, p. 305—306, 350—353, 382, 527—528; Mykolo Römerio kalba 1821 m. Vilniaus gubernijos seimelyje, *BNAR*, IV—8670, l. 1—2; Römerio pastabos apie 1817 m. Vilniaus gubernijos seimelio pageidavimus, ten pat, IV—8678, l. 92; Gardino civilinio gubernatoriaus 1843 m. kovo 15 d. raštas generalgubernatoriui F. Mirkovičiui, *LVIA*, f. 378, BS, 1842, b. 1435, l. 120—122; Išrašas iš 1843 m. vasario 19—kovo 3 d. Vilniaus gubernijos bajorų seimelio nutarimų, ten pat, l. 135—137; N. Kicka, *Pamiėtnik*, Warszawa, 1972, s. 391—392.

²⁶ Vilniaus gubernijos bajorų seimelio 1855 m. spalio 15 d. prašymas Aleksandriui II, *LVIA*, f. 378, BS, 1855, b. 103, l. 9; vidaus reikalų ministro Sergejaus Lanskojaus 1855 m. lapkričio 14 d. laiřkas generalgubernatoriui Iljai Bibikovui, ten pat, l. 7—8.

²⁷ A. Janulaitis, *Lietuvos bajorai...*, p. 191.

savininkai, kurie mokėjo išdui „ofiarą“, taip pat tie, kurie kitaip naudojosi žeme: turėjo jos iš išdo, nuomojo ne trumpiau kaip 10 metų, valdė dvarus įkeistus arba iki gyvos galvos. Išimties tvarka minėtų gubernijų bajorams buvo leista 12 metų arba keturis rinkimus iš eilės nesilaikyti „Malonės rašto bajorams“ reikalavimo turėti jaunesniųjų karininkų laipsnius²⁸.

Caras 1805 m. kovo 3 d. įsaku patikslino turto ir amžiaus cenzą, aktyvią ir pasyvią rinkimų teisę. Nuo šiol seimeliuose galėjo dalyvauti paveldimų, įkeistų, iki gyvos galvos valdomų dvarų savininkai su sąlyga, kad jų nekilnojamąjį turtą sudarys ne mažiau kaip 8 valstiečių dūmai arba jis duos ne mažiau kaip 150 rb metinių pajamų. Balso teisė seimeliuose suteikta turintiems 18 metų, tačiau pareigoms galėjo būti išrinktas sulaukęs 23 metų asmuo. Taip pat buvo įvestos privalomos bajorų knygos, į kurias turinčius teisę dalyvauti seimeliuose pavesta surašyti apskričių bajorų vadovams. Už neteisingą sąrašų sudarymą jiems įvesta baudžiamoji atsakomybė²⁹.

Pastarasis įsakas nustatė pagrindinius bajorų rinkimų teisės principus, kurie galiojo iki XIX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžios.

Vienokius ar kitokius turto cenzo pakeitimus bei papildymus inicijavo vietiniai bajorai, praktiškai patyrę, kaip sudėtinga išskirti vadinamuosius „seimelių bajorus“. Iš jų objektyviai turėjo formuotis XIX a. Lietuvos bajorų aukščiausias sluoksnius, kurio išskirtinis bruožas buvo pilietinės teisės ir galimybė dalyvauti viešajame gyvenime.

Pirmiausia mėginta koreguoti žemutinę turto cenzo ribą. Jau 1807 m. siūlyta valdžiai vietoj 8 dūmų įvesti 25 valstiečių „sielų“ kriterijų, motyvuojant tuo, kad bus lengviau skaičiuoti mokesčius išdui. Tačiau 1807 m. spalio 11 d. įsaku Senatas patvirtino buvusį turto cenzą³⁰.

Prie to paties klausimo grįžta 1820 m. Vilniaus gubernijos ir apskričių bajorų vadovai, taip pat apskričių delegatai sudarė seimelių taisykles, kurioms pritarė vicegubernatorius Piotras Hornas. Jie savavališkai pakoregavo taisyklėse turto cenzą, įrašydami, kad seimeliuose gali dalyvauti ne mažiau kaip 8 dūmų arba 25 valstiečių „sielų“ savininkai priklausomai nuo to, kokius dokumentus pateiks nekilnojamojo turto dydžiui įrodyti: iliustracijas ar revizijų sąrašus. Taip pat buvo įvesti apribojimai įkeistų valdų savininkams, nustatant valdos vertę ne mažiau kaip 5000 rb asignacijomis. Balso teisė suteikta eksdivizinių valdų savininkams³¹. Tokiu būdu mėginta racionalizuoti visateisių bajorų atranką, pašalinti iš seimelių tuos, kurių turtinė padėtis buvo nestabili.

²⁸ ПСЗ, 1 изд., т. XXVII, № 20288.

²⁹ Ten pat, т. XXVIII, nr. 21646.

³⁰ 1807 m. spalio 11 d. Valdančiojo Senato įsakas, LVIA, f. 391, ap. 1, b. 988, l. 207—209.

³¹ LVIA, f. 378, BS, 1819, b. 171, l. 11, 36, 41, 43, 44; *Organizacja dla elekcjiów szlacheckich gubernii litewsko—wileńskiej podług prawideł przez zwierzchność rządową potwierdzonych*, Wilno, 1820, s. 10—11.

Taisyklėmis pasinaudota per dvejus rinkimus iš eilės — 1821 ir 1823 m. Tačiau joms nepritarė smulkioji bajorija. Peterburgas atkreipė dėmesį į Telšių apskrities bajorų Stanevičiaus ir Vaitkevičiaus skundą vidaus reikalų ministrui dėl jų teisės patekti į seimelį apribojimo. 1825 m. rugpjūčio 31 d. Senatas įsaku generalgubernatoriui Aleksandriui Rimskiui-Korsakovui naujas taisykles paskelbė negaliojančias ir liepė grįžti prie buvusios tvarkos³².

Be turto ir amžiaus cenzo, seimelių bajorams buvo numatyti moralės kriterijai, užkirstas kelias nuteistiems ir teisiamiems už kriminalinius ir civilinius nusikaltimus, taip pat „pasileidusiems ir blogo elgesio žmonėms“³³. Nuo 1815 m. imta reikalauti bajorystės išvadų raštų, tačiau dėl dešimtmečius užsitęsios bajorystės įrodymų procedūros tiek valdžia, tiek bajorai mažai paisė šio reikalavimo³⁴.

Lietuvos bajorų seimelius žlugdė XIX a. ketvirtojo dešimtmečio administracinės politinės priemonės. Nuo tada jie iš esmės virto siaurai atstovaujama, elitine luomine institucija, kuriai, tiesa, buvo palikta nepakitusi veiksmų kompetencija.

Nikolajaus I sumanymas „visuomenės sutvarkymui ir teisingumo vykdymui“ pasitelkti tik tuos, kurių kilmė garantavo neprikaištingą luominės institucijos funkcionavimą vienvaldinėje valstybėje, pirmiausia buvo nukreiptas į sparčiai smulkėjančią Rusijos bajoriją. 1831 m. gruodžio 6 d. manifestu „Apie bajorų susirinkimus, rinkimų ir rinkiminės tarnybos tvarką“ jis įvedė dviejų lygių turto cenzą, kuris skyrė bajorus į turinčius tik balso teisę ir į tuos, kurie galėjo pretenduoti į rinkiminę tarnybą.

Teisę tiesiogiai dalyvauti susirinkime, balsuoti ir būti išrinktiems gavo kilminiai bajorai, kuriems priklausė ne mažiau kaip 100 baudžiauninkų „sielų“ arba 3000 dešimtinių net ir neapgyventos žemės, taip pat tie, kurie nuomojo žemę ne mažiau kaip šimtui laisvų valstiečių. Visateisių rinkėjų kategorijai buvo priskirti paveldimų, taip pat įkeistų ir iki gyvos galvos valdomų dvarų savininkai, jeigu turėjo juos ne mažiau kaip 10 metų. Aukšto turto cenzo reikšmę pabrėžė leidimas turėti balsą susirinkimuose stambių dvarų savininkams, kurioms susirinkime turėjo atstovauti įgaliotinis (artimas giminaitis arba pašalinis asmuo su sąlyga, kad yra visateisis susirinkimo dalyvis).

Vidutiniams bajorams atstovavo įgaliotinis, kurį rinko ne mažiau kaip 5 baudžiauninkų arba 150 dešimtinių savininkai. Įgaliotinio ir tiesioginio rinkėjo teisės susirinkime buvo lygios.

Susirinkimų dalyviams taikytos etinės (garbingo elgesio ir neteistinum), įrodytos bajorystės (turėjo būti įrašytas genealogijos knygoje), amžiaus (21 metai), tarnybos (mažiausiai 14 klasės rangas arba trejų metų rinkiminė tarnyba) normos.

---

³² 1825 m. rugpjūčio 31 d. Senato įsakas generalgubernatoriui Aleksandriui Rimskiui-Korsakovui, *LVIA*, f. 378, BS, 1825, b. 620, l. 1—16.

³³ *LVIA*, f. 391, ap. 1, b. 1530, l. 361.

³⁴ Gardino gubernijos bajorų vadovo Kaliksto Mežejevskio 1817 m. rugsėjo 24 d. raštas generalgubernatoriui A. Rimskiui-Korsakovui, *LVIA*, f. 378, BS, 1817, b. 84, l. 61—62, BS, 1825, b. 620, l. 4.

Susirinkime be balso teisės taip pat galėjo dalyvauti asmeniniai bajorai bei nekilnojamojo turto, kuris neatitiko įvesto cenzo, savininkai. Jei pageidautų, visateisiam bajorams sutikus, jie galėjo būti išrinkti atitinkamoms pareigoms³⁵.

Lietuvos bajorams papildoma kliūtis patekti į luomo institucijas buvo Nikolajaus I reikalavimas prieš einant į rinkimus atlikti privalomą valstybės tarnybą. Palyginti tolerantišką 1825 m. kovo 3 d. įsaką, kuris nustatė trejų metų valstybės tarnybos cenzą, pakeitė kategoriškas ir, nepaisant Lietuvos bajorų pastangų, niekada nepa-
naikintas 1835 m. spalio 12 d. įsakas, kuriuo įvestas 10 metų valstybės tarnybos cenzas³⁶. Generalgubernatoriaus Nikolajaus Dolgorukovo išsiderėta išimtis (1836 m. gegužės 21 d. įsakas) kai kurioms pareigoms rinkti neištarnavusius nustatyto metų skaičiaus, bet 1831 m. sukilimo metu aktyvų lojalumą valdžiai pademonstravusius bajorus, dar labiau pabrėžė suvaržymų griežtumą³⁸.

Skirtingai interpretuotina politinio veiksnio įtaka Lietuvos bajorų susirinkimų sudėčiai. Kelis kartus keičiama valdžios nuostata dėl jų pilietinių teisių realizavimo po 1830—1831 m. sukilimo galiausiai atvedė į tai, kad rinkimų teisė buvo atimta iš paskirų asmenų³⁷. Faktiškai net aktyviausi sukilimo dalyviai grįžo į bajorų susirinkimus ir užėmė aukščiausias pareigas luomo savivaldoje³⁹. Galima teigti,

---

³⁵ ПСЗ, 2 изд., т. VI, № 4989; *Instrukcja o sejmikach...*, s. 1—123; Vilniaus apskrities bajorų vadovo Gasparo Hornovskio 1833 m. rugsėjo 25 d. kreipimasis į apskrities bajorus, LVIA, f. 391, ap. 1, b. 1557, l. 77—80.

³⁶ Didžiojo kunigaikščio Konstantino 1826 m. gegužės 17 d. nurodymo Vilniaus ir Gardino civiliniams gubernatoriams kopija, LVIA, f. 378, BS, 1825, b. 620, l. 42; ПСЗ, 2 изд., т. X, № 8463.

³⁷ ПСЗ, 2 изд., т. XI, № 9197.

³⁸ Būtina pažymėti, kad 1833 m. lapkričio 3 d. Nikolajus I pritarė Vakarų komiteto siūlymui laikinai atimti rinkimų teisę iš tų, kurių vaidmuo sukilime buvo dar neišaiškintas, bet palikti ją tiems, kurie nepakėlė prieš valdžią ginklo ir apgailėstavo kitaip palaikę sukilėlius. 1835 m. liepos 16 d. caras pakeitė savo nuomonę ir įsakė „nė vieno sukilimo dalyvio niekur į rinkimus neįsileisti“. 1838 m. buvęs vidaus reikalų ministras Dmitrijus Bludovas slaptuoju aplinkraščiu Vilniaus ir Gardino valdžiai paaiškino, kad gali leisti į rinkimus slaptosios policijos prižiūrimus bajorus, išskyrus tuos, kurie buvo aktyviausi. (Minsko gubernatoriaus kanceliarijos viršininko Ivano Semicvetovo 1842 m. gegužės 11 d. pranešimas generalgubernatoriui F. Mirkovičiui, LVIA, f. 378, BS, 1842, b. 1435, l. 1—9.)

³⁹ Pavyzdžiui, 1831—1842 m. Vilniaus gubernijos ir apskričių bajorų vadovais buvo išrinkti ir valdžios patvirtinti dalyvavę sukilime ir buvę slaptosios policijos prižiūrimi Jonas Beganskis (Zarasų aps.), Kalikstas Danilavičius (Telšių aps.), Albertas Gurskis (Telšių aps.), Juozapas Gurskis (Vilniaus aps.), Eligijus Kovnackis (Šiaulių aps.), Adolfas Pšeciševskis (Raseinių aps.), Feliksas Sesickis (Ukmergės aps.), Fabijonas Sviontickis (Švenčionių aps.), Juozapas Tiškevičius (Ašmenos aps.), Ignas Vilamovičius (Kauno aps.). (Vilniaus gubernijos bajorų, kurie dalyvavo sukilime, bet buvo leisti į rinkimus ir užėmė įvairias rinkimines pareigas, sąrašas, ten pat, l. 56—58, 60, 61, 65, 67, 70, 72—73.)

Tačiau 1852 m. Vilniaus gubernijos bajorų susirinkime uždrausta dalyvauti sukilėliams Aleksandrui Brochockiui, Justinui Grebnickiui, Severinui Godačevskui, Bernardui Karlovičiui, Ignui Korsakui, Mykolui Mackevičiui, Mykolui Römeriui, Jonui Snitkai, Ferdinandui Ščepanavičiui, Juozapui Šetkevičiui, Levui Štukštai ir Martynui Zaleskiui. (Vilniaus civilinio gubernatoriaus 1852 m. gegužės 5 d. raportas generalgubernatoriui I. Bibikovui, LVIA, f. 378, BS, 1851, b. 156, l. 7.)

kad Lietuvos bajorams sudrausminti didesnės reikšmės turėjo privalomos valstybės tarnybos įvedimas, negu draudimas užimti rinkimines pareigas.

XIX a. seimeliuose ir bajorų susirinkimuose šio luomo atstovų buvo nedaug. Pateiksime tik du skaičius, kurių nelyginsime su nežinomu bendru Lietuvos bajorų skaičiumi. 1817 m. Vilniaus gubernijos 11 apskričių seimeliuose rinkimų teisė buvo suteikta 2394 bajorams, 1859 m. į faktiškai paskutinius Lietuvos istorijoje bajorų susirinkimus iš 7 apskričių į Vilnių atvyko 380 bajorų⁴⁰.

XIX a. pradžioje beveik visi seimelių dalyviai buvo vietinės kilmės ir Romos katalikų tikėjimo ir nenoriai į savo tarpą išleisdavo kitataučius bei kitatikius. Žinoma, jog jie sunkiai apsirato su mintimi, kad šalia jų posėdžiaus ir lygiomis teisėmis spręs luomo reikalus totoriai musulmonai⁴¹. 1811 m. tik gubernijos valdžiai įsakius, į Telšių apskrities bajorų knygą buvo įrašyti, matyt, sąmoningai praleisti generolas Igelštromas, grafas Šuazel-Gufje, kunigaikštis Zubovas, rūmų tarėjas Zelinas ir dvarininkas Olenskis⁴². 1859 m. Vilniaus gubernijos bajorų susirinkimas prasidėjo mišiomis Šv. Jono bažnyčioje, Šv. Nikolajaus cerkvėje ir Evangelikų reformatų bažnyčioje; jo dalyvių etnokonfesiniai skirtumai buvo įprastas reiškinys⁴³.

Vidaus santykiai seimeliuose ir santykiai su valdžia

XIX a. pradžioje formuoti seimelių sudėtį ir palaikyti vidaus tvarką buvo patikėta bajorijai. Tai, kad rinkimų teisę turinčių bajorų knygas sudarinėjo apskrities bajorų vadovas, iš esmės nekeitė visuomenės nusiteikimo kontroliuoti jo veiksmus ir daryti įtaką luomo korporacinės institucijos kūrimui. Bajorai skųsdavosi gubernijų bajorų vadovams ir gubernatoriams, kad jie dėl vienokių ar kitokių priežasčių, bet neteisėtai, nebuvo įrašyti į knygas. Tai galėjo reikšti jų ambicingą norą patekti tarp išrinktųjų, taip pat apginti asmeninę bajoro teisę dalyvauti viešajame gyvenime. Prieštaraudami dėl neteisingo įrašymo į knygas žmonių, kurių įstatymas nepripažino rinkėjais, bajorai siekė įtakos seimelyje, neformalios teisės patiems spręsti, kam patikėti luomo reikalus.

---

⁴⁰ 1817 m. rugsėjo 19 d. Vilniaus gubernijos bajorų, turinčių rinkimų teisę, sąrašas, *LVA*, f. 378, BS, 1817, b. 84, l. 2—19, 114—115; 1859 m. atvykusių į Vilniaus bajorų susirinkimą, turinčių rinkimų teisę kilminių bajorų sąrašas, *LVA*, f. 391, ap. 1, b. 123, l. 3.

⁴¹ T. Bairašauskaitė, *Lietuvos totoriai XIX amžiuje*, Vilnius, 1996, p. 72—84.

⁴² Vilniaus gubernijos valdybos 1811 m. liepos 12 d. įsakymas gubernijos bajorų vadovui Kazimirui Sulistrowskiui, *LVA*, f. 391, ap. 1, b. 1530, l. 318—320.

⁴³ 1859 m. sausio 20 d. Vilniaus bajorų susirinkimo žurnalas, *LVA*, f. 391, ap. 1, b. 889, l. 130, 131.

Be skundų, „seimelių bajorai“ naudojosi kitais būdais atitaisyti bajorų vadovų klaidas ir reguliuoti seimelių sudėtį. Suvažiavę į seimelius, galėjo raštu prieštarauti prieš, jų manymu, nepagrįstai įsileistus asmenis. Tada lėmė kolektyvinis balsas⁴⁴.

Kitas dalykas, — o XIX a. pradžioje tai buvo ne toks jau retas reiškinys, — kad apskričių bajorų vadovai, pasinaudodami įstatymų suteikta galia, leisdavo į seimelius sau palankius žmones. Jų balsas ne sykį lėmė rinkimų rezultatus. Laimėjusi „partija“ ir jos iškelti žmonės, jei kas nesutrukdavo, trejus metus įsigalėdavo apskrityje. Skandalingai pagarsėjo Gardino gubernijos Lydos apskrities 1802 m. seimelis, vadintas Narbutų vardu tik dėl to, kad bajorų vadovas Antanas Narbutas, įrašęs į bajorų knygas nepilnamečius, bežemius, prisidengusius svetimomis pavardėmis asmenis, renkamas tarnybas išdalijo giminėms ir bičiuliams. Net aštuoniasdešimt apskrities bajorų pasipriešino jo veiksams ir pasiekė, kad jis buvo nušalintas nuo pareigų. Tačiau jiems nepavyko išreikalauti naujų rinkimų. Nei gubernijos, nei apskričių bajorų vadovai, kuriems šioje byloje atiteko arbitražų vaidmuo, nesutiko pripažinti neteisėtu viso seimelio⁴⁵.

Tiesa, konfliktus dėl rinkimų teisės kartais mėginta spręsti pasitelkus į pagalbą vietos valdžią. Šiuo požiūriu paminėtinas Raseinių apskrities bajorų poelgis, kai 1811 m. gegužės 29 d. Vilniaus apskrities pilies teisme jie patvirtino įgaliojimą Vilniaus vyriausiojo teismo advokatui Juozapui Vitkovskiui atstovauti jų interesams ir pavedė jam apskūsti civiliniam gubernatoriui Aleksandrui Lavinskiui bajorų vadovą Igną Pšeciševskį, kuris „keliasdešimt asmenų neteisėtai įrašė į knygą, norėdamas padidinti jo naudai balsuojančių skaičių“⁴⁶. Šioje istorijoje įdomiausia yra tai, kad A. Lavinskis privertė I. Pšeciševskį tik iš dalies sutvarkyti rinkėjų sąrašą (tai pranešė Vilniaus gubernijos seimeliui nepatenkinti bajorai) ir, kaip apskrities viršininką ir bajorų vadovą, išsiuntė ištirti Šiaulių apskrities bajorų vadovo pažeidimus surašant vietinių rinkėjų knygą⁴⁷.

Klausimas dėl bajorų knygų korektiško sudarymo ilgai liko atviras. Iš dalies tai sąlygojo santykiai, kuriuos su Lietuvos bajorų seimeliais palaikė arba buvo verčiama palaikyti vietos valdžia. Gubernatoriai paprasčiausiai negalėjo pažeidinėti

---

⁴⁴ *LVA*, f. 391, ap. 1, b. 1530, l. 361.

⁴⁵ Gardino gubernijos bajorų vadovo Stanislovo Ursino Nemcevičiaus 1802 m. rugsėjo 21 d. pranešimo civiliniam gubernatoriui Košelevui santrauka, *LVA*, f. 378, BS, 1802, b. 528, l. 208, 211, 251.

⁴⁶ 1811 m. gegužės 29 d. išrašas iš Vilniaus apskrities pilies teismo knygos, *LVA*, f. 391, ap. 1, b. 1530, l. 307.

⁴⁷ Vilniaus gubernijos valdybos 1811 m. birželio 10 d. įsakas gubernijos bajorų vadovui K. Sulistrovskiui, ten pat, l. 311—312; Raseinių apskrities bajorų 1811 m. spalio 30 d. kreipimasis į Vilniaus gubernijos seimelį, ten pat, l. 585—588.

„Malonės rašto bajorams“ principų ir kištis į seimelių reikalus. Puikus pavyzdys — Vilniaus ir Podolės gubernijų seimeliuose 1809 m. buvusi „netvarka“, kurios vietinė valdžia neįstengė įveikti. Ją sukėlė balsavimo teisės reikalavę smulkieji bajorai. Vidaus reikalų ministerija apkaltino generalgubernatorių silpnumu ir bejėgiškumu, priekaištavo, kad, turėdami 1805 m. kovo 3 d. įsaką, nesugebėjo pašalinti iš seimelių nepageidaujamų asmenų, bet kartu ir nepažeisti pagrindinės bajorų luomo prerogatyvos — rinkimų laisvės. Už tvarkos pažeidimą siūlė nusi kaltusiems asmenims šešeriems metams atimti rinkimų teisę, o generalgubernatorių pakeisti⁴⁸.

Lietuvos generalgubernatorius Aleksandras Rimskis-Korsakovas mėgino teisingai, kad kalti apskričių bajorų vadovai, kurie blogai sudarė rinkėjų sąrašus, slėpė juos nuo bajorų ir tuo išprovokavo skundus ir ginčus seimeliuose⁴⁹. Vienintelė priemonė, kurią jis panaudojo padėčiai pataisyti, buvo apskritims išsiuntinėtos švarios knygos, kurias liepė vėl surašyti. Atrodo, kad tai nepadėjo, nes 1826 m. didysis kunigaikštis Konstantinas Gardino ir Vilniaus gubernijų valdžiai dar kartą priminė, jog jos pareiga nepamiršti prieš seimelius patikrinti, ar iš bajorų knygų išbraukti neteisėtai į jas įrašyti asmenys⁵⁰. Sunku pasakyti, ar būtent nevykę Vilniaus gubernijos seimeliai turėjo įtakos A. Rimskio-Korsakovo karjerai, bet 1809 m. į jo vietą buvo paskirtas Michailas Kutuzovas.

Ilgainiui tiek valdžiai, tiek Lietuvos bajorams darėsi aišku, kad palaikyti seimelių tvarkai, kuri dėl skirtingų priežasčių rūpėjo visiems, tik įstatymų nepakan-ka. Pirmajai stigo apibrėžtos bendravimo su seimeliais formos, pastariesiems — pagrindo įveikti atotrūkį tarp buvusios ir naujosios seimelių praktikos.

Dar 1801 m. civilinis gubernatorius Janas Fryzelis, sukvietęs apskričių bajorų vadovus išsirinkti naują gubernijos vadovą vietoj atsistatydinusio grafo Liudviko Tiškevičiaus, įteikė jiems taisykles, kurios buvo ne kas kita, o tik detalus rinkimų tvarkos aprašymas. Artėjančių seimelių intencija taip pat priminė, jog bajorų vadovai buvo pritarę ankstesniam jo siūlymui „surinkti ir aprašyti ... seimeliams skirtus lenkų įstatymus, kad kiekvienas galėtų vadovautis paaiškintais ir vienoje vietoje sudėtais rinkimų metodais“⁵¹.

⁴⁸ ПСЗ, 1 изд., т. XXX, № 23513.

⁴⁹ Generalgubernatoriaus A. Rimskio-Korsakovo 1809 m. raštas dėl bajorų knygų sudarymo, LVIA, f. 378, BS, 1825, b. 620, l. 36.

⁵⁰ Ten pat, l. 42.

⁵¹ Vilniaus civilinio gubernatoriaus Jano Fryzelio 1801 m. liepos 1 d. raštas Vilniaus apskrities bajorų vadovui Kasparui Čyžui, LVIA, f. 391, ap. 2, b. 9, l. 20; jo paties 1801 m. liepos 3 d. raštas K. Čyžui, ten pat, l. 25; Lietuvos gubernijos bajorų vadovo rinkimų tvarka, ten pat, l. 21—22.

Šičia reikia pastebėti, kad XIX a. pradžioje rinkimų taisyklės buvo sudaromos prieš kiekvieną seimelį⁵². Tačiau 1811 m. Telšių apskrities bajorų vadovas Vladimiras Gadonas sukritikavo valdžios rengiamas taisykles. Jo manymu, dažnai keičiamos ir vis kitaip formuluojamos, jos mažai pasitarnavo sutartinam rinkėjų darbui. Vilniaus gubernijos bajorų vadovo Kazimiero Sulistrovskio rūpesčiu buvo gautas valdžios sutikimas apskričių bajorų vadovams ir delegatams pavesti parengti vieningas rinkimų taisykles „remiantis asmenine patirtimi“⁵³. Šios bajorų surašytos taisyklės, kiek pataisomos kas trejus metus, buvo naudojamos iki 1831 m.

Taisykles sudarė nuolatiniai ir privalomi elementai. Pirmiausiai buvo surinkti ir susisteminti Rusijos įstatymai, apibūdinantys rinkimų teisę. Griežtai reglamentuotas darbo laikas, atliekamų veiksmų, pareigūnų rinkimo eiliškumas. Apibrėžtos seimelio pirmininko, paprastai bajorų vadovo arba jį pavaduojančio vyriausiojo pareigūno, taip pat seimelio cenzoriato (pakamorės, karūžos, žemės ribų ir žemės teismų prezidentų, žiūrėjusių tvarkos ir kartu su bajorų vadovu pasirašinėjusių seimelio dienyną) pareigos. Galiausiai taisyklės atspindėjo dar vieną seimelio vidinio organizavimo elementą — ritualizuotus veiksmus. Juos sudarė prisistatymas gubernatoriui, bažnyčios lankymas, priesaika, įstatymų skaitymas, balsavimo procedūra, tinkamos bendravimo bei elgesio normos.

Seimelių vidinio organizavimo taisykles bajorija kūrė, remdamasi jai žinomais pavyzdžiais. Vienas jų buvo 1764 m. Varšuvos seimo konstitucija „Seimelių tvarka“ (Porządek seymikowania), kitas — 1766 m. gruodžio 14 d. Jekaterinos II įsakas dėl komisijos naujam gubernijų įstatų projektui sudaryti įsteigimo. Jis numatė šios komisijos deputatų rinkimo tvarką⁵⁴.

Tikras arba tariamas seimelių taisyklių laužymas, bajorų manymu, buvo tolygus jų pilietinių teisių pažeidimui. Todėl jie reikalavo teisingumo ir bausmės kaltininkams. Apie padarytą nusizengimą, jo pobūdį ir skiriamą bausmę sprendė patys bajorai, tiksliau, jų sukurtos institucijos.

1803 m. Šiaulių apskrities pilies teismas turėjo nagrinėti Telšių apskrities seimelio cenzoriato ir buvusio bajorų vadovo Juozapo Pliaterio bylą, kuri buvo iškel-

---

⁵² Abiejų Lietuvos gubernijų bajorų rinkimų tvarka, *LVIA*, f. 391, ap. 1, b. 999, l. 35—40; Porządek dla elekcjów szlacheckich litewsko—wileńskieje gubernii, które mają się rozpocząć 7 stycznia 1809 r., a konczyć się ješli można w przeciągu dniu dziesięciu, ten pat, ap. 7, b. 4096, l. 17—18.

⁵³ Telšių apskrities bajorų vadovo Vladimiro Gadono 1811 m. liepos 8 d. raštas gubernijos bajorų vadovui K. Sulistrovskui, *LVIA*, f. 391, ap. 1, b. 1530, l. 326.

⁵⁴ *Volumina legum*, Petersburg, 1860, t. VII, p. 293—294; *ПСЗ*, 1 изд., т. XVII, № 12801; Usprawiedliwienie się czynności sejmikowych powiatu Zawilejskiego, *BNAR*, IV—8671, l. 41; Vilniaus gubernijos bajorų vadovo Eustachijaus Karpio 1826 m. gegužės 22 d. raportas generalgubernatoriui A. Rimskiui-Korsakovui, *LVIA*, f. 378, BS, 1825, b. 620, l. 127—128.

ta juos apkaltinus seimelio dienyno klastojimu⁵⁵. Užnerio apskrities seimelio cenzoriatas dėl jam pateiktų kaltinimų, kad nesilaikė kandidatų iškelimo ir balsavimo tvarkos, buvo priverstas įgalioti apskrities delegatą pasiaiškinti gubernijos seimelyje⁵⁶. 1814 m. Vilniaus gubernijos seimelis, nebepajėgdamas išklausti visų skundų, įsteigė specialią deputatų komisiją, kuri nagrinėjo apskričių seimeliams pareikštas pretenzijas⁵⁷. Seimelio cenzoriatą apskundė Ukmergės apskrities bajorai. Bylą 1819 m. nagrinėjo Vilniaus vyriausiojo teismo I departamentas. Cenzoriato narių teismui pateikti paaiškinimai, kaip vyko seimelio darbas, buvo paskelbti atskiru leidiniu. Šiuo veiksmu pirmieji apskrities pareigūnai, atrodo, mėgino ginti savo garbę ir orumą visuomenės akyse⁵⁸.

XIX a. pirmajame ketvirtyje gana įprastas reiškinyms buvo už piktnaudžiavimus seimeliuose nuteisti apskričių bajorų vadovai: raseiniškis Vincentas Bialozoras, trakiškis Stanislovas Puzinas, kauniškis Ignas Zaviša, galbūt ir kiti⁵⁹.

XIX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžia buvo ta riba, nuo kurios ėmė keistis seimelių pobūdis. Iš jų pašalinio, tiksliau buvo pašalinta, smulkioji bajorija, kuri energingai kovojo dėl savo rinkimų teisės ir formavo situaciją, vertusią didžiąją dalį valdžios ir bajorų visuomenės dėmesio skirti šiai problemai.

Juridinis ir politinis bajorų teisių suvaržymas visiškai atrišo rankas vietinei valdžiai. Dabar ji ne tik atvirai kontroliavo seimelių veiklą, bet ir įvedė slaptą jų priežiūrą, taip pat galėjo savo nuožiūra formuoti rinkimines tarnybas. XIX a. pirmajame ketvirtyje ji pritardavo beveik visiems bajorų išrinktiems kandidatams, po 1831 m. žiūrėjo, kad išrinktieji asmenys atitiktų visus „įstatymų reikalavimus“.

Ypatingą dėmesį valdžia kreipė į bajorų vadovų kandidatūras. 1834 m. Nikolajus I anuliuo Vilniaus gubernijos bajorų vadovo rinkimus, nes, jo manymu, joks gubernijos apskrities vadovas, „kol nebus geriau žinomas vyriausybei“, netinka šioms pareigoms. Paskelbus pakartotinius rinkimus, — valdžios veiksmas, nežinomas Aleksandro I laikais, — caras patvirtino mažiau balsų surinkusį, bet patikimesnį kandidatą, buvusį Vilniaus baudžiamojo teismo prezidentą Ivaną Marcinkevi-

---

⁵⁵ 1802 m. rugsėjo 15 d. Telšių seimelio cenzorių byla, *LVIA*, f. 1276, ap. 1, b. 1255, l. 1—29; Mykolo Pšialgovskio 1803 m. spalio 2 d. laiškas Juozapui Pliateriui, ten pat, l. 5—6.

⁵⁶ *BNAR*, IV—8671, l. 40—42.

⁵⁷ 1814 m. gruodžio 26—28 d. deputatų komisijos, įsteigtos apskričių seimelių bajorų skundams nagrinėti, posėdžių protokolai, *LVIA*, f. 391, ap. 1, b. 1005, l. 2—7.

⁵⁸ Litewsko—wileńskiej gubernii Głównemu sądowi I departamentu od byłego cenzoriatu obrad szlacheckich ptu wilkomirskiego 1817 r. w rzeczy czynności sejmikowych tlómaczenie się, *LMAB*, sign. L—19/2—104.

⁵⁹ Vilniaus vyriausiojo teismo I departamento 1811 m. rugsėjo 28 d. raštas gubernijos bajorų vadovui K. Sulistrovskiui, *LVIA*, f. 391, ap. 1, b. 1530, l. 542; Vilniaus gubernijos išrinktų pareigūnų, teisiamų Vyriausiojo teismo I departamente, sąrašas, *LVIA*, f. 378, BS, 1814, b. 52, l. 239.

čių-Žabą⁶⁰. Įprastu reiškiniu tapo apskričių bajorų vadovų perrinkimai. 1843 m. generalgubernatorius atsisakė patvirtinti „dėl vyriausybei žinomų priežasčių“ Telšių apskrities bajorų vadovo pareigas prieš tai jau atlikusį Joną Sakelį⁶¹, 1849 m. nepritarė nė vienam iš trijų Kauno apskrities bajorų pasiūlytų kandidatų⁶², 1853 m. iš naujo bajorų vadovus rinko Gardino gubernijos Gardino ir Slanimo apskritys⁶³.

Galbūt, akcentuodama bajorų vadovų pareigų reikšmę, pasirinkdama sau tinkamus žmonės, valdžia ketino luomo savivaldos svorį perkelti iš seimelių į bajorų vadovų instituciją? Antra vertus, tuos pačius metodus naudojo visų pretendentų į renkamuosius tarnybas atžvilgiu.

Nuo XIX a. ketvirtojo dešimtmečio, atrodo, turėjo tapti nebeaktualus vidaus santykių seimeliuose klausimas. Išnyko jų gyvybingumą skatinusios tarpusavio varžybos dėl tarnybų, dėl įtakos provincijos viešajame gyvenime, taip pat tam tikras seimelių bajorų savarankiškumas.

Bajorų teisių suvaržymas davė nelauktų ir nepageidaujamų rezultatų. Vis sunkiau sekėsi užpildyti nuo rinkimų priklausančias vietas kompetetingais, patyruisiais, išsimokslinusiems asmenimis. Kai vidaus reikalų ministras 1843 m. mėgino išsiaiškinti, kodėl Vakarų gubernijų bajorai ėmė vengti rinkiminės tarnybos, vietos valdžia galėjo tik konstatuoti, kad, įvedus griežtą atranką, liko nedaug žmonių, kurie atitiktų visus valdžios keliamus reikalavimus, todėl tenka ieškoti kandidatų tarp ne itin gabių ir mažai išsimokslinusių žmonių⁶⁴.

Valdžiai teko pripažinti, kad draudimais ir spaudimu ji ėmė prarasti aukštesnį bajorijos sluoksnį, į kurį dėjo viltis, atiduodama į jo rankas luomo savivaldos reikalus. Vidaus reikalų ministerijos ypatingojo skyriaus išvada, kad turtingieji žemvaldžiai vengia tarnybos, o jeigu ir tarnauja, tai labai trumpai, kad pagrindinį išrinktųjų kontingentą sudaro mažžemiai ir dažnai neturintys kapitalo bajorai, kuriems tarnyba tampa pragyvenimo šaltiniu, rodė, jog per palyginti trumpą laiką Nikolajaus I režimas sukūrė situaciją, kuri iš esmės žlugdė bajorų savivaldos idėją⁶⁵.

---

⁶⁰ Vilniaus civilinio gubernatoriaus 1834 m. spalio 2 d. raštas Vilniaus bajorų susirinkimui, *LVI*A, f. 391, ap. 1, b. 917, l. 13, 35.

⁶¹ Vilniaus civilinio gubernatoriaus 1843 m. kovo 5 d. raštas gubernijos bajorų vadovui Edvardui Mostovskiui, *LVI*A, f. 391, ap. 1, b. 1567, l. 50.

⁶² 1849 m. liepos 12 d. Kauno gubernijoje išrinktų kandidatais apskričių bajorų vadovų ir bajorų deputacijų deputatų pareigoms sąrašas, *LVI*A, f. 378, BS, 1843, b. 36, l. 18—19.

⁶³ Gardino civilinio gubernatoriaus fon Choveno 1853 m. vasario 2 d. raštas generalgubernatoriui I. Bibikovui, *LVI*A, f. 378, BS, 1851, b. 170, l. 32—34.

⁶⁴ Vilniaus civilinio gubernatoriaus 1843 m. liepos 10 d. raštas vidaus reikalų ministrui Levui Perovskiui, *LVI*A, f. 378, BS, 1843, b. 1437, l. 5.

⁶⁵ Vidaus reikalų ministerijos Ypatingojo skyriaus 1843 m. lapkričio 7 d. paaiškinamasis raštas, ten pat, l. 21—23.

Bajorų požiūris į seimelius

Amžininkų vienokių ar kitokių pamąstymų bei pastebėjimų seimelių tema nėra daug. Tie, kurie buvo paskelbti arba išliko rankraščiuose, priklauso skirtingų pažiūrų ir socialinės padėties, tačiau vienos — bajorų — kilmės asmenims.

Leonas Unickis, XVIII a. pabaigos—XIX a. pradžios rašytojas ir publicistas, ankstyvojo romantizmo literatūros kūrėjas, turėjo kalbėti vidutinės ir smulkiosios bajorijos, kuri sudarė seimelių branduolį ir buvo suinteresuota jų funkcionavimu, vardu. Tai rodo 1809 m. Vilniuje paskelbtas „Pagyrimas seimeliams“, kuriame apibūdintos seimelių bajorijos vertybinės orientacijos, jos paskirtis ir priedermės visuomenei⁶⁶.

Autoriaus manymu, svarbiausia seimeliuose įkūnyta vertybė buvo piliečių laisvė formuoti savo valdžią (jis vartoja sąvokas „wolność obywatelska“ ir „rząd obywatelski“), kurios pagrindinis tikslas — rūpintis jų pačių ir visuomenės gerove. Ši laisvė ir ši valdžia, rašo L. Unickis, turi priklausyti tik tiems, kurių asmeniniai interesai sutampa su visuomenės, kitaip tariant, luomo interesais, tik „žmogus, kurio asmeninis interesas tarnauja bendrai naudai, gali būti kilniausios veiklos įrankis“.

Taigi teisę rinkti valdžią, t.y. pareigūnus luominėms institucijoms ir teismams, jis pripažino tik nekilnojamojo turto savininkams, žemvaldžiams. Tai jiems, ne beturčiams ir bežemiams, kurių pagrindinis rūpestis ieškoti pragyvenimo šaltinio, turėjo būti patikėta išnaudoti valdžios teikiamas galimybes. L. Unickis pastebi, kad seimeliuose išrinktieji gali „apsaugoti žemės nuosavybę, kai reikia suteikti jautrią globą ir paramą, duoti tinkamą patarimą, elgtis atvirai ir vadovautis piliečių interesais, dėti pastangas suvienyti juos kilniai draugystei, užtikrinti lygybę, neleisti paimti viršų didikui“. Išrinktai valdžiai pavesta tikrinti ir saugoti protėvių už nuopelnus tėvynei įgytą bajorystę. Iš jos laukia paramos valstiečiai ir kiti luomai⁶⁷.

Glaustas L. Unickio veikalėlio koncepcijos apibūdinimas rodo, kad XIX a. pradžioje bajorija turėjo suvokti ir tikriausiai suvokė, kad legali tradicinės formos institucija — reali priemonė nepasiduoti destruktiviam Rusijos primestų naujovių poveikiui, saugoti luomo savastį, pagrindines socialines, kultūrinės ir ideologines vertybes. Ne be reikalo L. Unickis bajorų išrinktus pareigūnus vadina „nepažeistų laisvės teisių saugotojais“⁶⁸.

⁶⁶ *Pochwała seymików przez L.U.*, Wilno, 1809.

⁶⁷ Ten pat, p. 4, 9, 14 (puslapiai nenumuoti, sužymėti straipsnio autorės).

⁶⁸ Ten pat, p. 9.

Taigi XIX a. pradžioje kuriama situacija, kai Lietuvos bajorijos stipriausias sluoksnis užima gynybos poziciją ir pasirengia ne modernizuoti, bet konservuoti visuomenę. Tuo formuojamas socialinės elgsenos tipas, kuriam būdinga tai, kad aktyviai prisitaikoma prie diktuojamų sąlygų.

Tokia situacija neskatino kūrybinių bajorijos intencijų. Kad jos vaidmuo buvo mažai modernizuojantis, rodo 1821 m. sausio 15 d. Vilniaus gubernijos bajorų seimelyje jos bajorų vadovo Mykolo Juozapo Römerio pasakyti žodžiai: „Turime apsaugotą asmeninę nuosavybę, išliko gimtoji kalba, mokslas, papročiai, ko daugiau norėti? Esant dabartinei padėčiai, didžiausia laimė turėtų būti ramybė, kurios privalome visai sieti“⁶⁹.

Kitai į seimelius žiūrėjo atitolstanti nuo luomo tradicijų XIX a. trečiojo dešimtmečio jaunoji karta. Keletą pastabų apie 1830 m. Lydos apskrities ir Gardino gubernijos seimelius paliko Ignas Domeika, kuris turėjo progos stebėti jų darbą. Giminių įkalbėtas sutiko kelti savo kandidatūrą į gubernijos seimelio delegatus, pastarajame balotiravosi Vyriausiojo teismo posėdininko pareigoms⁷⁰. Laiškuose Anuprui Petraškevičiui su švelnia ironija aprašydamas seimelių atmosferą („maršalkos lazda palietus stalą, pamačius balsavimo rutulius, pabunda kažkokia seimelių gyslėle, bajorai kraustosi iš proto, pasimiršta visi vargai ir nuoskaudos, pabunda viešoji dvasia...“) ir bajorijos ambicijas („kiekvienas aktyvus, susijaudinęs, slapčiomis svarsto, kurį iškelti aukščiau kitų, nors tai būtų tik tuščias titulas, garbė ir prakilnybės vardas“), jis pastebi tų pastangų beprasmiškumą („... galiausiai išrenka visą būrį aukštesnių ir žemesnių, šviesiųjų ir prakilniųjų pareigūnų, tačiau niekas nepastebi, jei jų būtų du kartus daugiau ir dvigubai reikšmingesnių, visų jų valdžia neprilygtų vieno striapčiaus arba ispravniko, kurie ir be mūsų pastangų, kaip iš dangaus, nukrenta valdžiai“)⁷¹. Be to, jis teigė, kad seimeliai visuomenei apskritai duoda mažai naudos, išskyrus tą, kad juose gali susirinkti retai besusitinką kaimynai ir pasitarti visiems rūpimais klausimais. Renkamų pareigų patikėjimą atskiriems asmenims vertina kaip pastarųjų visuomeninį pripažinimą, bet neteikia reikšmės jų valdžios autoritetui. Praktinė, arba materialinė, anot jo, rinkimų nauda yra ta, kad kartais besibylinėjantys bajorai pasitenkina savo išrinktų teisėjų nuosprendžiu ir nesikreipia apeliacijos į Senatą, tuo pačiu sutaupo lėšas, kurias išleistų teismo procesui⁷².

Ignas Domeika seimeliuose buvo beveik pašalinis ir atsitiktinis žmogus. Jis pateko į juos, kurį laiką po filomatų proceso praleidęs policijos priežiūroje giminės

⁶⁹ *BNAR*, IV—8670, l. 5.

⁷⁰ Z. Wójcik, *Ignacy Domeyko, Litwa. Francja. Chile*, Warszawa—Wrocław, 1995, s. 124—125.

⁷¹ Igno Domeikos 1830 m. sausio 8/20 d. laiškas Anuprui Petraškevičiui, *Archiwum filomatów*, t. 1; *Na zesłaniu*, Wrocław etc., 1973, s. 176.

⁷² Ten pat, p. 177.

dvare. Jo pastabos atspindėjo kiek konservatyvią, provincinę bajorijos galvosena, kuri jam buvo brangi kaip tradicija.

Kelis žodžius seimeliams skyręs Voluinės didikas, rašytojas, konservatyvių pažiūrų bajorijos ideologas grafas Henrykas Rzewuskis vertino juos pagal savo sukurta valdžios ir visuomenės santykių teoriją. Jo manymu, valdžia, kad ir kokios ji būtų prigimties, — monarchinė, aristokratinė ar demokratinė, — turi būti atskirta nuo visuomenės, t.y. naudotis suverenumu (posiadać udzielność) ir būtinai priklaudyti aristokratijai. Pagal H. Rzewuskį aristokratija — tai aukščiausioji visuomenės klasė, kurios kilmė, turtas ir bendravimo formos kuria „tautos civilizacijos židinį“⁷³. Aukščiausiai visuomenės klasei jis niekaip negalėjo priskirti vidutinės ir smulkiosios bajorijos, kuriai nepripažino teisės prisiiimti bet kokią valdžios funkciją. Jis teigė, kad ir praėityje „padoriame dvare besitvarkantis bajoras“ politinę valdžią ir aukščiausius urėdus patikėjo didikui, jos nepavydėjo, nes puikiai suprato, kad viešasis gyvenimas reikalauja nemažai išlaidų ir tik turtingas gali pakelti šią našta⁷⁴.

XIX a. seimeliai, kuriuose H. Rzewuskis dalyvavo (trejus metus ėjo Žitomiro apskrities bajorų vadovo pareigas), savo socialine sudėtimi griovė jo sukurta valdžios sampratą. Seimelius jis lygina su Saturnalijomis, antikinėmis šventėmis, kai vergas kelias dienas galėjo naudotis laisve. Giliu jo įsitikinimu, šalia garbingo žemvaldžio, kilminio bajoro posėdžiaujantis „bajoras be protėvių“, t.y. abejotinos kilmės žmogus, negali suprasti jam patikėtų visuomeninių pareigų svarbos ir kilnumo. Blogai išauklėta ir aistromis besivadovaujanti minia siekia tik asmeninės naudos, tikėdamasi tokių pareigų, kurios leistų įsitvirtinti visuomenėje ir pataisyti pašlijusią turtinę padėtį. Visa tai vadina provincijos ambicijomis ir visuomenės demoralizacija⁷⁵.

Čia pateikti fragmentiški ir prieštaringi bajorų seimelių vertinimai neparodo jų genezės, tačiau skatina patyrinti klausimą, kaip keitėsi arba galėjo keistis besitraukiančios iš istorijos bajorijos vertybinės ir visuomeninės orientacijos.

Vietoj išvadų

Lietuvos bajorų XIX a. seimelių formai ir kompetencijai kristalizuotis lemiamos reikšmės turėjo tai, kad carizmas visuomeninių santykių raidos programoje numatė bajorų savivaldos institucijas. Dalyvių sudėtis formavosi naudojant specia-

⁷³ *Mieszaniny obyczajowe przez Jarosza Bejlę*, Wilno, 1843, t. II, s. 6—7, 21.

⁷⁴ *O dawnych i terażniejszych prawach polskich słów kilka przez Autora Listopada*, Kraków, 1855, s. 104.

⁷⁵ *Mieszaniny obyczajowe...*, Wilno, 1841, t. 1, s. 37, 37, 39—40.

lią, tik prijungtoms žemėms taikomą politiką. Seimelių vidaus ir bajorų tarpusavio santykius veikė iš buvusios Abiejų Tautų Respublikos paveldėta visuomeninio politinio gyvenimo patirtis, tradicinis luomo lygybės ir laisvės supratimas, taip pat šią patirtį ir supratimą griauančios svetimos visuomenės gyvavimo normos. Šios kontroversinės situacijos veikiama Lietuvos bajorija, tiksliau maža jos dalis, įtraukta į prijungtų žemių valdymą, kūrė nevienareikšmį socialinės elgsenos tipą, kurio kontūrai vis dar lieka neapibrėžti.

Summary

TAMARA BAIRAŠAUSKAITĖ

NOBLEMEN ASSEMBLIES IN THE 19TH CENTURY LITHUANIA

The present article is devoted to the 19th century noblemen assemblies — an estate self-government institution which was established following the Charter of the Russian Noblemen of 1785, April 21, signed by Catherine II. The main traits of assemblies developed under the influence of the laws applied to the western provinces, in the reign of Alexander I (1801—1825). The uprising of 1863 ended in the dissolution of noblemen self-government in them.

The article gives an insight into the principles of functioning of assemblies, their competence in electing part of district and province administration and court officials as well as officials of the local government of estate (their composition changed after the police and court reform of the 4th decade of 19th century). Assemblies had the decisive right in the distribution of estate (*zemskij*) taxes for the purpose of financing the province. They also had the right to submit to the central government recommendations on economic, social and cultural questions. The article also discusses the property, age, ethical and, after 1831, political criteria of the census of election.

The internal relations of assemblies in the first quarter of 19th century developed on the ground of traditional understanding of the rights and liberties of nobility taking its source in the parliamentary standards of the former Polish—Lithuanian Commonwealth. The article reveals the attempt of noblemen to create the acceptable for themselves composition of assemblies and maintain the internal order by a system of rules and penalties for breaking those rules. Since the fourth decade of 19th century the activity of assemblies was largely influenced by the legal and communication standards dictated by the czarist power. An attempt was made to reveal the point of view on assemblies of noblemen with different political convictions which would make it possible to define the changing scale of values and social orientation of noblemen.